

DEFEKTOLOGIJA

ČASOPIS ZA PROBLEME DEFEKTOLOGIJE

GODINA XI

1975.

BROJ 1

Prof. T. Dobrenić, Doc. V. Poldrugač, Prof. dr M. Singer

Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu

PORODIČNE PRILIKE MALOLJETNIH DELINKVENATA*

I. ODGOJNA FUNKCIJA PORODICE

Prihvatanje znanstvene činjenice o odgoju kao društvenoj pojavi znači priznanje njenoga društvenog porijekla, ali i tvrdnju da je odgoj proces formiranja mlade generacije putem onih društvenih odnosa u koje ona stupa. Živa društvena stvarnost, sa svom svojom dinamičnom organizacijom i spletom karakteristika toga društva i vremena: na društveno-ekonomskom, ideološkom i kulturnom planu, značajno utječe na značaj društvenih i individualnih težnji na području odgoja, a prema tome i na razvoj mlade ličnosti, kao i na sadržaj i oblike njena ponašanja. Uz nužan utjecaj genetskih osnova i bioloških pretpostavki razvoja ličnosti, razvoj i odgoj mladih uvijek su zavisni od uvjeta i vrijednosti datog društva.

U interakciji i ukrštavanju s ostalim činiocima koji omogućuju i određuju složeni proces razvoja i formiranja mlade ličnosti a posebno njene socijalizacije, porodica kao faktor uže društvene sredine ima izuzetno mjesto. Tvrdnja o porodici kao važnoj determinanti ponašanja mladih nalazi kod različitih autora, koji se bave proučavanjem te problematike, vrlo snažan izražaj kao: porodica je »prva škola socijalnih odnosa«, »skup obrazaca ponašanja«, »najznačajniji agens za socijalizaciju«, »jezgra svih pedagoških impulsa«, »kritički faktor u pogledu prilagođavanja društvenoj sredini« i sl.

Velika uloga porodice u odgoju mlade generacije proizlazi prije svega iz neminovnosti ili nužnosti njenog utjecaja. Porodična sredina po svom prirodnom položaju predsta-

* Ovaj materijal pripremljen je za saborske odbore i Izvršno vijeće Sabora SRH, a pošto je razmatran na Komisiji za društvena pitanja Izvršnog vijeća, bio je i na dnevnom redu sjednice Izvršnog vijeća Sabora SRH 4. IX 1975.

vlja »neminovnu« okolinu za dijete za razliku od svih drugih koje su ili »izabrane« ili »prihvaćene« okoline. Bez obzira na mijenjanje sadržaja i oblika utjecaja porodice, a isto tako neovisno o kvaliteti rezultata tih utjecaja, neminovnost ili nužnost života u porodici, a time i utjecaja porodične sredine i porodičnog odgoja, jest ona relevantna činjenica koja potvrđuje tezu o velikom značenju porodice u formiranju mlade generacije.

Odgojna funkcija porodice proizlazi i iz primarnosti njenog utjecaja. Porodični je odgoj prvi odgoj koje društvo daje djetetu; porodica je mjesto prvih socijalnih dodira; izvor prvih pojmova o svijetu, okolini, životu, radu; prva škola moralnih i socijalnih osjećaja; prva prilika za prihvaćanje osnovnih vrijednosti društvenog ponašanja. S obzirom na samu logiku geneze mladog bića, veliko je značenje prvih dojmova od kojih mnogi ostaju dugotrajni pa čak i doživotni izvori normi ponašanja. Stoga se ni u kom slučaju ne smije potcijeniti porodicu kao kreatora tih prvih uzora.

Snažan je utjecaj porodice na mladog čovjeka i stoga što on velik dio svog života provede u njenoj sredini. Budući da se socijalno djetinjstvo čovjeka danas produžilo, nije neobično da dugotrajni utjecaj porodice, i to u mladim godinama života, ostavlja snažan trag u mladoj ličnosti.

Velike mogućnosti odgojnih utjecaja porodice, bez sumnje, proizlaze i iz njenih emotivnih obilježja. Ona je intimna, krvnom vezom povezana socijalna zajednica koju ujedinjuju zajednički život, interesi, radosti i teškoće. Takav zajednički život stvara intimne veze koje, upravo stoga što predstavljaju emotivni odnos, imaju veliku utjecajnu snagu. Pretpostavimo li međusobnu ljubav između roditelja i djece kao najviši emotivni odnos, onda se može očekivati da će

ljubav roditelja prema djeci biti motus njihove požrtvovnosti i bezgranične brige za djecu, a dječji poticaj da ostvaruju zahtjeve i prihvaćaju utjecaje roditelja čak i u onim slučajevima kad ti zahtjevi prelaze granice razumskog rezoniranja i životnog iskustva.

Velike mogućnosti porodičnog odgoja proizlaze i iz roditeljskog osjećaja društvene odgovornosti za razvoj djeteta, rezultate odgoja i njegovu budućnost. Taj je osjećaj pokretač aktivne brige roditelja za uspješan razvoj njihove djece.

Snaga utjecaja porodice na mladu generaciju sastoji se u djelovanju jednog od bitnih obilježja porodičnog odgoja — njenoga nenamjernog ili funkcionalnog utjecaja. Doba života u roditeljskom domu ne predstavlja samo pripremu za život koji će početi tek kada smišljeni i namjerni porodični odgoj bude završen. Dijete dok živi u porodici već živi svoj život u kojem svoj utjecaj vrše i takve okolnosti tog života u čijoj se osnovi ne nalazi nikakva odgojna namjera. Porodični se odgoj ostvaruje pod utjecajem cjelokupnog načina života porodice, što znači neposrednim međusobnim odnosima svih njenih članova, svakodnevnim životnim situacijama, kao i atmosferom koja je prirodni rezultat dinamike i kvalitete ukupnih odnosa u porodici. Zbog neposrednosti i emotivne snage takvih nehotičnih činilaca porodičnog života, funkcionalni odgoj u okvirima porodičnog života vrlo je uspješan pedagoški proces. Zanimljivo je utjecaja funkcionalnoga porodičnog odgoja u proučavanju faktora razvoja i odgoja mlade ličnosti ne znači samo negiranje neplanskih utjecaja iz konkretne stvarnosti porodičnog života, nego i neuočavanje moguće a ne tako rijetke suprotnosti između funkcionalnog i intencionalnoga porodičnog odgoja. Velika je snaga i onoga za čim teži intencionalni poro-

dični odgoj ili odgoj roditelja upravljani određenim namjerama i ciljevima, ali ako je porodični život u suprotnosti s tim namjerama, onda samo prihvaćanje pedagoške normativnosti ne znači i postizanje zamišljenih odgojnih ciljeva. Stoga se u proučavanju okolnosti i faktora razvoja mlade ličnosti mora pokloniti pažnja ne samo namjernim već i nenamjernim odgojnim utjecajima koji djeluju u porodici. Upravo u nekim od njih, a posebno u suprotnosti između namjernih i nenamjernih utjecaja, mogu se nalaziti izvori mnogih novih problema u odgoju mlade generacije.

Odgojna funkcija porodice dokazuje se i činjenicom da su sve promjene koje su se zbivale u ostalim njenim funkcijama (reproduktivnoj, ekonomskoj, emotivnoj, zaštitničkoj i dr.) rezultirale promjenama u odgojnoj funkciji, ali ne i izumiranjem te njene funkcije. Zbog nekih novih obilježja suvremene porodice, rasprave o tzv. krizi porodice vodile su pojedine teoretičare i do ekstremnih stavova u pogledu procjenjivanja odgojne funkcije porodice. Jedna od njih rukovodi se malograđanskim idealom nezaposlene žene koja bi upravo takvom svojom pozicijom trebala omogućiti zadržavanje odgoja u porodici. Drugi ekstremni stav, obilježen etatiistički orijentiranom pedagogijom, a to znači rukovođenje idejom o državi kao jedinog pokretačkoj snazi socijalističkog društvenog razvoja, odgoj apsolutizira, oduzimajući porodici odgojnu funkciju time što ga proglašava sentimentalnim i negativnim ostatkom buržoaske pedagogije ili nužnim zlom, koje je samo utoliko prihvatljivo, ukoliko porodica postane provodilac neposrednih državnih interesa u odgoju. Suvremena jugoslavenska socijalistička pedagogija je, prevladavši takva mišljenja, ne samo odbacila suprotnosti u pedagoškim težnjama po-

rodice i društva nego i istakla svojevrstni i specifični značaj, moć i vrijednost odgoja u porodici. Zbog nekih specifičnih mogućnosti odgoja u porodici ona izvršava neke zadatke odgoja koje ne može izvršiti niti jedna druga odgojna sredina, pa je stoga ne može nitko potpuno zamijeniti. Samo pomoću toplih emocionalnih odnosa, kakvi bi trebali vladati u porodici, može se postići pun psihički i socijalni razvoj pojedinca, a to znači stvoriti temelje zdrave, potpune i sretno ličnosti, ali time i čovjeka sposobnog za aktivno sudjelovanje, pa i za stvaranje humanoga socijalističkoga samoupravnog društva. Tako složene zadatke porodica može uspješno izvršiti zbog svoje emotivne i moralne funkcije. Današnjem čovjeku suvremenoga industrijaliziranog društva porodica bi morala biti rezervoar lične sreće i ljubavi, kao i mjesto odgoja budućih generacija. Prema tome, ne treba sumnjati u odgojnu funkciju porodice, kao što ne postoji ni »kriza« odgojne funkcije porodice, ali pitanje koje se danas pred nas postavlja, jest: kako je porodica u danom društvenom trenutku obavlja, s kakvim uspjehom i uz kakvu pomoć društva.

Zrela i punovrijedna porodica, dobro uklopljena u tokove suvremenog društva, emocionalno čvrsta i puna unutarnje snage, trebala bi izvršiti ulogu posrednika između šire društveno-kulturne sredine i mlade generacije, što znači da bi trebala dati svoj doprinos prenošenju iskustava i kulture društva, njegovih pravila, navika i morala kao i poticaja za stvaralački odnos mladih ljudi prema svijetu i društvu. Sa stanovišta socijalističke pedagogije, porodica bi, pružajući osnove zdravstveno-fizičkoga, intelektualnoga, društveno-moralnoga, radno-tehničkog i estetskog odgoja, trebala dati osnove svestranog razvoja ličnosti.

II. ULOGA PORODICE U ETIOLOGIJI POREMEĆAJA U PONAŠANJU DJECE I OMLADINE

U prethodnom je poglavlju prikazana odgojna funkcija porodice kao i njezina uloga u formiranju mlade generacije.

Kad je riječ o djeci i omladini delinkventnoga ponašanja, ti se problemi javljaju u posebnom obliku. Pojava maloljetničke delinkvencije nije u literaturi različitih znanstvenih disciplina, koje se bave proučavanjem te posebne kategorije ponašanja mladih, jednoznačno određena. Određivanje toga pojma može se uglavnom svesti na dva osnovna shvaćanja: šire pod maloljetničkom delinkvencijom razumijeva sve oblike devijacija koja se javljaju u njihovom ponašanju, jednu tako reći socijalnu neusklađenost u najširem smislu riječi. Smatra se da termin »maloljetnička delinkvencija« može uključiti u sebe taj široki pojmovni sadržaj koji se kreće od asocijalnog do antisocijalnog ponašanja ili, točnije rečeno, od raznih predelinkventnih devijantnih oblika pa do onih ponašanja koja su inkrimirana u pozitivnim normama. Uže shvaćanje toga pojma oslanja se na postojeće normative sisteme, odnosno na ona ponašanja koja su inkriminirana u važećim krivičnim kodeksima i koja predstavljaju krivična djela i u slučaju kad ih izvrše odrasla lica.

U novije se doba u kriminološkoj, a pogotovo u sociološkoj, specijalnoj pedagoškoj, odnosno defektološkoj literaturi pridaje sve veće značenje širem shvaćanju pojma maloljetničke delinkvencije, želeći time istaknuti da se u ponašanju djece i omladine može javiti niz odstupanja koja se međusobno razlikuju po pojavnim oblicima i intenzitetu, a koja mogu nepovoljno utjecati na dalji razvitak mlade ličnosti i njezinu integraciju u društvu. Tu se javlja široki raspon od relativno blagih od-

stupanja i kršenja nekih normi socijalnog ponašanja preko osebujnog reagiranja i djelovanja — sve do asocijalnih i antisocijalnih oblika ponašanja od kojih se neka označuju i kao krivična djela.

Za svu raznolikost devijacija u ponašanju koje se mogu fenomenološki, a još više etiološki razmatrati s različitim znanstvenih aspekata, upotrebljava se mnoštvo različitih, više ili manje prihvaćenih, ili više ili manje adekvatnih termina (odgojno ugrožena i zapuštena djeca i omladina, društveno neprilagođena, asocijalna, antisocijalna, problem — djeca i omladina, teško odgojiva, izuzetna, devijantna, huligani, siledžije, maloljetni prestupnici itd.).

Svim stručnjacima u mnogodimenzionalnom multidisciplinarnom pristupu uočljiv je fenomen, pojavni oblik ponašanja. On je uočljiv i s društvenog gledišta, pa zato u novije vrijeme sve češće kao opći termin za tu skupinu djece i omladine upotrebljavamo naziv »djeca i omladina s poremećajima u ponašanju«.

Primjenjujući navedeni širi pojam i termin »maloljetničke delinkvencije«, odnosno još širi pojam i termin »poremećaji u ponašanju« izražava se i stanovište da se kod djece i omladine mogu javiti mnogi oblici ponašanja koji u pravom smislu nisu krivična djela (nerad, bježanje iz porodice i škole, skitnja, prosjačenje, laž, prevara, ispadi vandalizma i agresivnosti, alkoholiziranje, uživanje droge, itd.), ali predstavljaju takve oblike ponašanja koji, bez adekvatne društvene intervencije, mogu prerasti u delinkventno ponašanje.

Mnogi autori navode da predelinkvente i potencijalne delinkvente treba smatrati kao maloljetne prestupnike. To se obrazlaže okolnošću da je krivično djelo u prvom redu

manifestacija određenog duboko usađenog psihičkog problema, pa bi se poduzimanjem mjera prevencije trebalo uzeti u obzir sve činjenice koje bi takvog maloljetnika mogle odvesti u vršenje kriminalne djelatnosti.

Problematika maloljetničke delinkvencije veoma je složena s teoretskog i praktičkog gledišta. Maloljetnička delinkvencija, kao nepoželjna društvena pojava, zahtijeva određenu društvenu akciju za njeno suzbijanje, tj. određen sistem preventivnih i represivnih mjera i zahvata.

Najčešće se plan prevencije odnosi na ova područja:

1. Uklanjanje ili ograničavanje kriminogenih poticaja, saniranje kriminogenih situacija i stanja koja mogu djelovati ugrožavajuće.

2. Rano otkrivanje stanja ugroženosti ili već manifestirane delinkvencije. Sva istraživanja u svijetu i kod nas pokazala su to veću uspješnost tretmana što je on prije započeo. Uspješne prevencije nema bez takvih ranih zahvata, pa je zbog toga važno da se adekvatnim postupcima i mjerama intervenira već u tzv. pred-delinkventnom stanju.

3. Neprekidno trajno postupanje od otkrivanja slučaja do njegova konačnog saniranja, uz potrebne promjene oblika, sadržaja, metoda, sredstava kao i simultani i sukcesivni angažman faktora, ustanova, stručnih službi i društvenih organizacija koji trebaju sudjelovati u toj društvenoj akciji.

U objašnjavanju etiologije poremećaja u ponašanju djece i omladine nema gotovo nijednog rada u kojem se s pažnjom ne razmatra posebice značenje porodice, a postoji niz istraživanja kojima je cilj ispitati odnos porodičnog odgoja i pojave maloljetničke delinkvencije. Rezultati tih ispitivanja omogućuju da se s određenom sigurnošću odmjere smjer, sadržaj i oblici društvene prevencije te postojeće, a nepoželjne društve-

ne pojave, a ti podaci ujedno su i stručna osnova za poduzimanje odgojno-represivnih mjera i zahvata stručnih službi, organa i ustanova prema takvoj djeci i omladini.

Treba istaknuti da faktor porodičnog odgoja, iako veoma značajan za nastanak poremećaja u ponašanju i delinkventnog ponašanja djece i omladine, ne smijemo promatrati monokauzalno, već u okviru multikauzalne etiologije i geneze takvog ponašanja. Faktor porodice samo je jedan od faktora čiji utjecaj, značenje i vrijednost u svakom konkretnom slučaju ovisi o složenoj interakciji niza endogenih i egzogenih utjecaja. U tom spletu raznorodnih faktora različitog intenziteta i pravca djelovanja može pozitivan utjecaj porodičnog odgoja biti potisnut složenom interakcijom nekih drugih nepogodnih faktora, kao što i njegovi negativni utjecaji mogu biti potisnuti snagom drugih pozitivnih faktora.

Često se negativni utjecaji porodice klasificiraju na one materijalno-ekonomsko-socijalne i strukturalne prirode, tj. koji proizlaze iz objektivne situacije i koje porodica najčešće bez pomoći društva ne može svladati, i na one koje proizlaze iz njene atmosfere, koji su, dakle, ovisni o njoj samoj. Razumljivo je da je u životnoj stvarnosti nemoguće odijeliti te elemente jer su oni uzajamno povezani i međusobno uvjetovani. I u teoretskom razmatranju potrebno je voditi brigu o toj interakciji kako bismo mogli ispravno zaključivati.

1. Utjecaji koji proizlaze iz materijalno-ekonomskih i socijalnih prilika porodice**

a) Jedna analiza ekonomskog stanja obitelji jedne skupine djece i omladine⁵ (tablica 1) pokazuje da najveći broj ispitanika potječe iz porodica sa srednjim ekonomskim sta-

njem (53,5%), zatim oko 1/4 sa slabim ekonomskim stanjem (25,2%), a svega 11,2% s dobrim ekonomskim stanjem. Ti se podaci podudaraju s drugim istraživanjima delinkvencije maloljetnika u industrijskim naseljima⁸ (85,1% sa srednjim, 24,7% sa slabim i 9% s dobrim materijalnim prilikama). Jedna analiza ekonomskog stanja obitelji maloljetnih delinkventata (tablica 2) promatranih kroz 4 godine⁷ pokazuje da ispitanici s dobrim imovinskim stanjem sudjeluju najmanje u promatranoj skupini, ali se njihov broj u tom razdoblju podvostručio. Takav trend zapažamo i u novijim istraživanjima.

Iz dobivenih podataka vidljivo je da slabe materijalne prilike ne prevladavaju toliko da bi nužno izazivale poremećaje u ponašanju omladine, ali je sigurno da takve porodice u takvim okolnostima ne mogu zadovoljiti potrebe svoje djece, da su takvi roditelji često podvrgnuti opasnosti da zbog materijalnih briga zanemare svoju pedagošku zadaću, da su često neprijateljski raspoloženi prema onima koji bolje žive, a često je loše materijalno stanje posljedica i takvih osobnih i moralnih svojstava roditelja, koji i pod povoljnijim uvjetima također ne bi bili dorasli životnoj, pa i odgojnoj zadaći. Pod-

Tablica broj 1

EKONOMSKO STANJE OBITELJI

	Apsolutni broj			%		
	M	Ž	Ukupno	M	Ž	Ukupno
Ukupno	736	232	968	100	100	100
Dobro	76	32	108	10,3	13,8	11,2
Srednje	413	105	518	56,1	45,3	53,5
Loše	167	77	244	22,7	33,2	25,2
Nepoznato	880	18	98	10,9	7,8	10,1

Tablica broj 2

IMOVINSKO STANJE PO GODINAMA

	Godina				
	1960.	1961.	1962.	1963.	1964.
Slabo imovno stanje	63,4	66,7	70,4	76,4	73,4
Srednje imovno stanje	26,5	25,6	24,2	17,5	15,7
Dobro imovno stanje	5,1	7,1	5,4	6,1	10,8

ci iz tablice 1 upozoravaju na okolnost koja je postala evidentna i iz drugih ispitivanja, tj. da je ženska omladina u znatno težoj situaciji od muške (33,2% slabog ekonomskog stanja), što se odražava i na nekim oblicima poremećaja u ponašanju (prostitucija).

Svi ti podaci pokazuju da i porodice s veoma povoljnim materijalnim prilikama nisu time osigurale potpunu zaštitu svoje djece od neprihvatljivih, pa i delinkventnih oblika ponašanja, ako odgoju djece i drugim okolnostima porodičnog života ne posvete potrebnu brigu, a osim

** U obradbi ovoga poglavlja prikazani su rezultati mnogih istraživanja koja su vršena u nas, od čega su neke obradbe ovdje prvi put objavljene. Radi veće preglednosti teksta navest ćemo ih u posebnom popisu koji prilažemo na kraju ovog rada, a redni brojevi u tekstu korespondentni su rednim brojevima u popisu.

toga nepovoljno materijalno stanje porodice utječe i na porodičnu atmosferu. Međutim, podatak da velik broj djece i omladine s poremećajima u ponašanju živi u teškim materijalnim prilikama, a da su krivična djela protiv imovine najčešća (oko 80%), upozorava na potrebu raznovidnih pravodobnih i uspješnih intervencija u takvim obiteljima s djecom, pogotovo tamo gdje i inače postoje takvi elementi ekološke strukture koji su često relevantni za maloljetničku delinkvenciju (bolesti, loše stambene prilike, nezaposlenost, alkoholizam, prostitucija itd.).

b) Stambene prilike maloljetnika najčešće su osrednje, a podaci o dobrim odnosno izrazito teškim prilikama variraju ovisno o razdoblju ispitivanja, općim stambenim prilikama mjesta, socijalnom porijeklu, kvalifikacijskoj strukturi roditelja i drugim pokazateljima. Međutim, analiza slučajeva upućuje na to da se izrazito loše stambene prilike snažno odražavaju na porodičnu atmosferu i rezultate porodičnog odgoja, iz če-

ga također proizlazi zaključak o potrebi brze društvene intervencije kod izrazito loših stambenih prilika koje pogađaju i djecu, i da je to jedna od efikasnih mjera prevencije. Takav stav trebao bi doći do izražaja u općoj stambenoj politici, a pogotovo u odnosu prema samohranim ponajviše izvanbračnim majkama, kojima opći i interni pravilnici o raspodjeli stambenog fonda zapravo ne priznaju status porodice.

c) Podaci o zaposlenosti roditelja (tablica 3)⁸ značajni su za objašnjenje etiologije poremećaja u ponašanju djece i omladine utoliko što pokazuju da kod ove populacije ima znatno više slučajeva da je zaposlen samo otac (oko 50%), a da je u 32% zaposlena i majka. I novija ispitivanja⁶ pokazuju da je zaposleno oko 44,5% majki djece i omladine s poremećajima u ponašanju odnosno delinkventne omladine. Zaposlenost majki kao mogući uzrok poremećaja u ponašanju bila je do sada predmet istraživanja mnogih stručnjaka.

Tablica broj 3

ZAPOSLENOST RODITELJA

	Aps.	%
Ukupno	661	100
Otac i majka su zaposleni	120	18,2
Zaposlen samo otac	297	44,9
Zaposlena samo majka	91	13,8
Otac i majka nisu zaposleni	125	18,9
Nepoznato	20	3,1
Nema roditelje	8	1,1

Dok jedni svojim istraživanjem dokazuju da taj uzrok znatno utječe na pojave poremećaja u ponašanju, jer je majka spriječena u vršenju mnogih svojih funkcija u vezi sa zadovoljavanjem nekih osnovnih potreba djece, zatim nadzora, podrške i zaštite, drugi pak, posebno noviji autori, dokazuju kako zaposlenost žene – majke pridonosi pozitivnoj atmos-

feri porodičnog života zbog njegova ekonomskog priloga porodici, zadovoljstva zbog zaposlenosti i mogućnosti razvoja samostalnosti djece. K tome se pridružuju podaci da zaposlene majke redovito imaju veće obrazovanje, kulturu i veće pedagoške sposobnosti, pa sve to zajedno pozitivno utječe na razvoj djece.

Još je značajniji podatak⁸ da su u toj populaciji češći slučajevi da su oba roditelja nezaposlena (18,9%) od onih kad oba roditelja rade (18,2%). Očito je da iz nezaposlenosti oba roditelja proizlazi niz porodičnih problema, pa bi društvena intervencija u slučajevima gdje se ne radi o subjektivnom faktoru, trebala obvezivati odgovarajuće službe i radne organizacije da pri zapošljavanju imaju prioritet osobe s djecom, a kad je nezaposlenost odraz neprihvatljivog stava prema radu i drugih negativnih osobina roditelja, trebalo bi oblike intervencije prije svega usmjeriti na pomoć djeci koja za takvo stanje nisu kriva (odjeća, obuća, školske knjige, prehrana u školskoj kuhinji, cjelodnevni boravak, ljetovanje, itd.), a u krajnjem slučaju opravdani su i segregacijski zahvati.

d) Raznoliki podaci pokazuju s većim ili manjim odstupanjima da maloljetni delinkventi potječu pre-

obrazovanje roditelja	majka	otac
nepismeni	7,55	1,89
do 4 razr. osn. škole	52,83	43,40
od 5. do 7. razr. osn. škole	28,30	33,96
završena osn. škola	9,43	3,77
srednje obrazovanje	1,89	3,77
viša i visoka sprema	—	1,89
nepoznato	—	11,32
	<hr/> 100%	<hr/> 100%

zlike u duševnoj razvijenosti djece iz različitih slojeva društva nastaju i povećavaju se u predškolskom razdoblju; škola sa sadašnjom organizacijom i sadržajem rada ne može te razlika bitno smanjiti. Loši objektivni uvjeti za učenje kod kuće, nemoć neobrazovanih roditelja da djetetu pomognu pri učenju, niska razina aspiracija u društvenom statusu njihove djece, i u vezi s time manja motivacija za učenje, sve to i te kako pridonosi školskom neuspjehu i ponavljanju razreda.

težno od manje obrazovnih roditelja. Takvo ispitivanje jednog uzroka 1974. godine na Rijeci daje ovu strukturu obrazovanja:

Ispitivanje o ovisnosti ponavljanja razreda, o umnim sposobnostima učenika i obrazovne razine njihovih roditelja¹² pokazalo je da djeca obrazovanih roditelja napreduju u osnovnoj školi bez ponavljanja razreda, čak i ako su nešto ispotprosječnih sposobnosti, a djeca roditelja niske obrazovne razine s velikom vjerojatnošću ponavljaju neki razred, i kad su intelektualno prosječni ili natprosječni. Tako velik utjecaj obrazovanja roditelja na školski uspjeh djece može se objasniti različitim činiocima: već od rođenja i nadalje žive djeca obrazovanih roditelja u ambijentu koji omogućuje mnoge i raznovrsne kulturne poticaje i priloge za intelektualno veću aktivnost pri čemu se pogodno razvija cjelokupni dječji mentalni potencijal. Ra-

Prevenција poremećaja u ponašanju sa stanovišta pomoći porodici i roditeljima morala bi uz ostale društvene zahvate imati u vidu i opismenjavanje roditelja.

e) Prema profesionalnoj strukturi roditelja većina maloljetnika potječe iz radničke porodice (54,9%; od toga 38,6% djeca nekvalificiranih radnika, 17,6% djeca službenika, 6,4% pripadnika ostalih profesija, 15 ili 3% iz porodica penzionera i užiivalaca socijalne pomoći, 4,5% iz porodice

uzdržavanih lica ili lica nesposobnih za rad⁸.

Ti podaci jasno kazuju da se dje-
ci porodica s nižom kvalifikacij-
skom strukturom (koja je ovisna i o
razini obrazovanja¹) pomogne onako
kako je spomenuto pod toč. d.

Novi je problem položaja penzi-
onera, jer rezultati novijih istraživa-
nja pokazuju da se povećan broj dje-
ce i omladine s poremećajima u po-
našanju iz porodica penzionera i do
20%, što govori o potrebi adekvatne
društvene pomoći takvim porodica-
ma (društveni angažman roditelja u
odgovarajućim organizacijama i dru-
štvenim aktivnostima itd.).

2. Utjecaji koji proizlaze iz strukture porodice

Strukturalna cjelovitost porodi-
ce smatrala se odavno bitnom pretpo-
stavkom za uspješnu edukativnu
funkciju porodice s obzirom na razli-
čite uloge majke i oca, te mogućnost
potpunijeg obavljanja i svih drugih
zadataka porodice o kojima ovisi i

kvaliteta odgojne funkcije. Prema
podacima za maloljetnike kojima su
u razdoblju od 1962. do 1965. i od
1969. do 1971. godine izrečene sankci-
je u općinskim i okružnim sudovima
na području Socijalističke Republike
Hrvatske¹ o tome da li maloljetnici
imaju žive roditelje i da li ti rodite-
lji žive zajedno (tablica 4.) vidljivo je
da je gotovo 3/4 roditelja koji su živi
i koji žive zajedno, zatim slijede ro-
ditelji koji su živi, a ne žive zajedno
(oko 14%), oko 10% je takvih gdje je
živa samo majka, oko 4% gdje je živ
samo otac, a oko 1% mrtva su oba
roditelja.

Ovaj podatak, kao i rezultati
srodnih ispitivanja, pobija pretpo-
stavku da je cjelovitost porodice bitan
i osnovni preduvjet za pozitivan
razvitak djeteta; no to nipošto ne ne-
gira posebne odgojne i druge proble-
me kod necjelovite porodice, koji
mogu imati negativan utjecaj na taj
proces. Iz tablice 4 vidljivo je da se
povećan broj maloljetnih delinkven-
ta koji su proizašli iz potpunih poro-
dica i da je ta razlika prema prijaš-

Tablica broj 4

OBITELJSKE PRILIKE MLT. KOJIMA SU IZREČENE SANKCIJE

Rezultati po glavama	Svega		Glava XVI KZ		Glava XX KZ		Glava XII KZ	
	62—65	69—71	62—65	69—71	62—65	69—71	62—65	69—71
Varijable								
Svega	100 6648	100 5266	100 517	100 307	100 68	100 77	100 5751	100 4595
Roditelji živi i žive zajedno	69,9 4623	72,7 3829	77,4 400	80,5 247	83,8 57	79,2 61	67,6 3885	71,6 3288
Roditelji živi i ne žive zajedno	14,1 940	14,5 766	7,7 40	7,2 22	10,3 7	7,8 6	13,2 760	9,6 709
Živa samo majka	9,8 651	9,4 495	11,8 61	9,4 29	4,4 3	9 7	13,1 751	2,7 442
Živ samo otac	4 269	2,7 142	2,5 13	2,6 8	— —	3,8 3	4,2 243	0,6 124
Oba umrla	1,1 70	0,6 32	0,5 3	0,3 1	1,5 1	— —	1,1 62	0,04 30
Nepoznato	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— 2

Tablica broj 5

Varijable	Rezultati		Svi		Muški		Ženski	
	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%
Svega	685	100	629	100	56	100		
Žive zajedno	426	62,2	398	63,3	28	50		
Ne žive zajedno	137	20	129	20,5	8	14,3		
Živa samo majka	53	7,7	48	7,6	5	8,9		
Živ samo otac	18	2,6	18	2,8	—	—		
Oba umrla	6	0,9	3	0,5	3	5,4		
Nepoznato	45	6,6	33	5,3	12	21,4		

njem razdoblju veoma značajna ($x^2 = 366.9470$, $ss = 4$, $q = 0,01$, $x^2q = 13,277$) *** što znači da se u potpunoj porodici zbivaju neki procesi koji smanjuju edukativnu sposobnost porodice. Tablica 5 prikazuje rezultate ispitivanja iste činjenice na uzorku Zagreba², tj. urbanog područja koji pokazuju da je tu nešto veći postotak porodica maloljetnika gdje su roditelji živi, a ne žive zajedno (20%), kao i to da su oko 7% maloljetnika podaci o roditeljima potpuno nepoznati. Ta tablica pokazuje i statistički značajne razlike između muških i ženskih maloljetnika na štetu ženske populacije ($x^2 = 25.28$, $ss = 2$, $q = 0,01$, $x^2q = 9210$), pa bi prilikom društvene

pomoći porodici tu okolnost trebalo posebno imati u vidu s obzirom na položaj ženske djece u porodici i posljedice takvog položaja ne samo za delinkventno ponašanje ženske omladine već i za njihovu ulogu žene — majke, jer su najčešće teško oštećene u porodičnom odgoju, pa svoja socijalna iskustva i stavove mogu prenositi u svoje buduće novoosnovane porodice.

Struktura porodice dobiva svoje pravo značenje tek onda kad se utvrdi da li je i u kakvoj je porodici maloljetnik stvarno živio u vrijeme kad je počinio delikt. Iz tablice 6 vidljivo je da 70,2% maloljetnika živi s oba roditelja, 15,4% samo s majkom,

Tablica broj 6

S KIM ŽIVI MLT. KOJEMU SU ILI NISU IZREČENE SANKCIJE

VaVrijable	Rezultati		Ukupno		Izrečene sankcije		Nisu izrečene sankcije	
	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%
Svega	10226	100	5266	100	4960	100		
S oba roditelja	7182	70,2	3742	71,7	3440	69,3		
S majkom	1575	15,4	979	18,5	596	12		
S ocem	360	3,5	239	4,5	121	2,4		
S rodbinom ili drugima	490	4,8	236	4,4	254	5,1		
Sami	218	2,1	68	1,3	150	3		
Nepoznato	401	3,9	2	0,03	399	8		

*** x^2 = računom dobivena razlika,
 ss = pripadni stupnjevi slobode,
 α = izabrana granica značajnosti,
 $x^2\alpha$ = pripadna vrijednost iz tablica.

Tablica broj 7

S KIM ŽIVE MLT. — ZAGREB

Varijable	Rezultati	
	Aps.	%
Svega	680	100
S oba roditelja	388	57,1
S majkom	133	19,6
S ocem	35	5,2
S rodbinom	27	3,9
U domu	46	5,9
Sam	9	1,3
Nepoznato	48	7,1

Tablica broj 8

ODVAJANJE MLT. OD RODITELJA

	Aps.	%
Ukupno	661	100
Stalno živjeli kod oba roditelja	370	56
Odvojeni od jednog ili od oba roditelja	268	40,6
Nepoznato	23	3,4

Tablica broj 9

	Aps.	%
Ukupno	661	100
Jedna promjena do 7 g.	34	5,1
Dvije promjena do 7 g.	11	1,7
Jedna promjena poslije 7 g.	94	14,2
Dvije promjene poslije 7 g.	35	5,3
1—3 promjene prije i poslije 7 g.	54	8,2
4 i više promjena prije i poslije 7 g.	14	2,1
Nije mijenjao odgojitelje	419	63,4

3,5% samo s ocem, 4,8% s rodbinom ili drugima, a 2,1% sam¹.

Podaci iz tablice 7 prikazuju isti problem na području grada Zagreba. I tu vidimo situaciju koja je korespondentna podacima u drugim urbanim sredinama, tj. nešto iznad polovice (57,1%) maloljetnika živi s oba roditelja, samo s majkom oko 1/5 (19,6%), 5,9% živjelo je u domovima za omladinu².

Ti podaci upućuju na potrebu veće društvene pomoći porodicama i djeci samohranih majki, pogotovo u velikim gradovima.

U psihološkim teorijama uzroka kriminaliteta susrest ćemo se i s tezama kako odvajanje djeteta od roditelja, naročito u ranijoj životnoj dobi, predstavlja kasnije traumatski doživljaj koji može i te kako utjecati na kasnije poremećaje u ponašanju. Rezultati ispitivanja (tablica 8) pokazuju da je nešto više od polovice maloljetnika (56%) živjelo stalno kod oba roditelja, a 40,6% bili su odvojeni od jednog ili oba roditelja³. Rezultati ispitivanja iz tablice 9 pokazuju da se u 6,8% slučajeva odvajanje od roditelja i time promjena odgojitelja

dogodila do 7. godine života, 19,5% poslije 7. godina, a 10,3% i prije i poslije 7. godine života. Tek 63,4% maloljetnika nije mijenjalo odgojitelje i odgojnu sredinu³.

Svi ti podaci pokazuju svu složenost prosuđivanja porodice i njezine edukativne sposobnosti u prevenciji maloljetničke delinkvencije. Ni nepotpuna porodica nije jedinstvena sociološka pojava, jer ovamo pripadaju i udovice i udovci s djecom, razvedeni, djeca pod starateljstvom, brakovi koji formalno postoje (jedan od bračnih drugova živi u zemlji na drugom mjestu), zatim vanbračne majke itd. Posljednjih se godina povećao broj djece s poremećajima u ponašanju iz porodica u kojima jedan ili oba roditelja rade i žive u inozemstvu.

svakoj od tih kategorija nepotpunih porodica treba adekvatna društvena briga i pomoć da bi se smanjio kriminogeni utjecaj takvih porodičnih struktura.

3. Utjecaji koji proizlaze iz porodične atmosfere

Ispitivanja o materijalnim, socijalnim i strukturalnim karakteristikama porodice delinkventata i nedelinkventata redovito pokazuju neke razlike na štetu delinkventata, ali te razlike nisu tako značajne kao one koje se odnose na porodičnu atmosferu, tj. međusobne odnose roditelja, odnose roditelja prema djeci, moralnu klimu, sistem priznatih vrijednosti itd. Tu atmosferu mogu narušiti različiti elementi, ali većina ispitivanja utvrđuje da su to u prvom redu:

- a) loši odnosi između roditelja,
- b) neadekvatan odnos i postupci roditelja prema djeci i
- c) prisutnost socijalno-patoloških oblika ponašanja odraslih članova porodice.

Razumljivo je da loši objektivni uvjeti života uvelike nepovoljno utječu neposredno na porodičnu atmosferu, ali maloljetnik znatno jače doživljuje samu atmosferu nego njezine objektivne uzroke.

a) Loši odnosi između roditelja

O međusobnim odnosima roditelja ovisi ponajviše porodična atmosfera. Odnosi zasnovani na uzajamnom poštovanju, ljubavi, suradnji i pomaganju, osjećaju odgovornosti, snošljivosti i razumijevanju omogućuju harmoničan porodični život, a time osiguravaju mir, sreću, zadovoljstvo, poštivanje i ljubav djece. Sukobi, neslaganje, vrijeđanje, omalovažavanje, ugnjetavanje, prezir, emocionalna hladnoća narušavaju porodičnu atmosferu, otežavaju pozitivnu identifikaciju, stvaraju osjećaj straha, nemira, napetosti, ambivalentnosti i druge negativne emocije. Takva atmosfera ugrožava psihičko zdravlje djece, razvija negativne karakteristike ličnosti i s time povezane oblike neprihvatljivoga, pa i delinkventnog ponašanja. Roditelji često djecu čine sredstvom svojih razračunavanja, pa i osвете, nastoje pedagoški nedopustivim sredstvima postići ljubav i naklonost djeteta, što se loše odražava na formiranje njihova karaktera, jer postaju dvolična, sebična, razmažena, agresivna ili povučena, plašljiva, nesigurna i nepovjerljiva.

Mnoga tuđa i naša ispitivanja o odnosima roditelja delinkventne omladine pokazuju da postoje statistički značajne razlike u bračnom skladu između roditelja delinkventne i nedelinkventne djece.

Iz tablice 10 vidljivo je da samo nešto više od polovice maloljetnika živi u porodicama s primjernim međusobnim odnosima roditelja, a velik broj (39,1%) u snošljivim ili izrazito lošim odnosima³.

Na osnovi tablice 11⁸ možemo zaključiti da postoje statistički značajne razlike ($\chi^2 = 65.55$, $ss = 4$, $p = 0,01$, $\chi^2 p = 13.277$) između međusobnih odnosa u potpunoj i nepotpunoj, odnosno nadopunjenoj porodici, razumljivo u prilog potpune porodice, pa je zbog toga djeci iz nepotpunih porodica potrebna što potpunija kompenzacijska društvena pomoć. Isto je tako značajan i podatak o lošim međusobnim odnosima roditelja djece koja su smještena u domove (15%), što je važno i u organizaciji naknadnog staranja, pa bi trebalo ozbiljno razmišljati o adekvatnijoj koordiniranoj društvenoj akciji u postpenalnom tretmanu koji bi često porodicu morao isključiti kao aktivno pozitivnog sudionika te etape, značajne s kriminološko-penološkog aspekta za prevenciju recidivizma (smještaj u tuđe porodice, domove općega tipa, osnivanje tzv. otvorenih domova — ognjišta, tiješnu su-

radnju službi za zapošljavanje i organizacija udruženog rada, angažiranje organizacija mladih, itd.). Loši međusobni odnosi roditelja često završavaju razvodom braka ili napuštanjem porodice jednog bračnog druga, najčešće oca. Iskustva, potkrijepljena i nekim istraživanjima, pokazuju da činilac delinkventnog ponašanja maloljetnika ne treba jednostavno tražiti u činjenici razvoda, već u faktoru međusobnih odnosa koji su vladali do razvoda. Poremećaji u ponašanju maloljetnika znatno su jače naglašeni u slučajevima kad je do razvoda braka među roditeljima došlo kasnije, pa je maloljetnik dulje bio izložen pogubnom utjecaju loše porodične atmosfere koju je uzrokovala nesnošljivost roditelja.

Ispitivanje o društveno-moralnim stavovima omladine s poremećajima u ponašanju⁹ pokazalo je da 44,9% odgajanika u zavodskom tretmanu nisu zadovoljni ili su posve nezado-

Tablica broj 10

ODNOSI MEĐU RODITELJIMA

	Aps.	%
Ukupno	548	100
Odnosi su primjerni	296	54
Odnosi su osrednji, snošljivi	154	28,1
Odnosi su loši	60	11
Nepoznato	38	6,9

Tablica broj 11

PODACI O OBITELJI MALOLJETNIKA

	Primjerni odnosi		Loši odnosi	
	aps.	%	aps.	%
Ukupno	296	100	60	100
Živi u potpunoj obitelji	236	79,7	19	31,7
Živi u nepotpunoj obitelji	12	4,1	14	23,3
Živi u dopunjenoj obitelji	24	8,1	14	23,3
Živi kod roditelja, staratelja	8	2,7	4	6,7
Živi u Domu, sam	14	4,7	9	15
Nepoznato	2	0,7	—	—

voljni s odnosima u svojoj porodici. Zanimljivo je da između ispitanika bez poremećaja u ponašanju, tj. tzv. normalne populacije i eksperimentalne grupe, tj. djece, omladine s poremećajima u ponašanju ne postoji statistički značajna razlika, što upozorava općenito na neke teškoće u porodičnoj atmosferi ($x^2 = 5,02$, $ss = 2$, $\sigma = 0,05$, $x^2\sigma = 5.991$).

b) Neadekvatan odnos i postupci roditelja prema djeci.

U prijašnjem poglavlju bilo je razrađeno kakvi bi postupci roditelja bili poželjni bilo kao sredstvo intencionalnog bilo kao posljedica funkcionalnog odgoja, koji je imantan porodičnom životu.

Gotovo je nemoguće u općem prikazu porodice kao činioca poremećaja u ponašanju i maloljetničke delinkvencije nabrojiti sve pedagoške nedostatke, propuste i pogreške koje roditelji čine iz različitih uzroka prema svojoj djeci. Ti se neadekvatni odnosi i postupci na specifičan način integriraju u sveukupni adaptivni potencijal djece i sveukupne druge utjecaje i zato imaju u odnosu prema konkretnoj ličnosti veću ili manju determinirajuću snagu. Zbog zanemarivanja brige za tjelesne potrebe i tjelesno zdravlje, potom neukosti, nebrige ili svjesnog zavođenja (pušenje, alkoholizam, uživanje droge, nedovoljan noćni odmor, pogrešan odnos prema aktivnosti i odmoru, radu i igri) do gušenja prirodne radoznalosti i interesa; od nebrige za školovanje i napredovanje djece, odnosno postavljanje sposobnosti neprimjernih zahtjeva školskom uspjehu (prema ispitivanju u odgojnom zavodu u Logatcu¹⁰ 30% roditelja sa zanimanjem prati školske rezultate, 30% uopće se ne zanima za školu, 27% zanima se samo ako se pojave problemi, za 13% nema u tom pogledu podataka) i izbora škole i zanimanja do izgrađivanja pogrešnog pogleda na svijet oslonjenog često na

praznovjerje i predrasude, kreću se negativnosti porodičnog odgoja u domeni fizičkog i intelektualnog odgoja.

Za djecu i omladinu s poremećajima u ponašanju osobito su karakteristični u porodičnom odgoju društveno neprihvatljivi stavovi u odnosu prema zadacima moralnog i radnog odgoja. Tako su najčešće narušeni stavovi prema radu ili su pogrešni stavovi o tuđoj i društvenoj svojini, očitovanju humanosti u svakodnevnim odnosima, discipliniranosti, priznavanju autoriteta, požrtvovnosti i odgovornosti u životu porodice kao društvene grupe. Ti se, općem cilju našega odgoja, suprotstavljeni vrijednosni sistemi, odnosno narušeni njegovi elementi, očituju u oblicima poremećaja u ponašanju (isključujući svaku monokauzalnost i delinkventnosti maloljetnika gdje krađa, nered, agresivnost, nasilje, nediscipliniranost, rušenje društvenih normi autoriteta, sebičnost, akolektivnost, odnosno saučesništvo s negativno usmjerenim djelovanjem, krvni delikti i seksualne devijacije itd., predstavljaju najčešću fenomenologiju.

Ispitivanja iz toga područja pokazuju da⁹ postoje statistički značajne razlike između delinkvenata i nedelinkvenata u tom smislu što su maloljetni delinkventi u znatno većem broju kažnjavani. Čestu fizičku kaznu roditelja koristilo je 29% očeva delinkvenata, a 5% očeva nedelinkvenata. Šest je puta više majki koje često tuku kod delinkvenata nego kod nedelinkventne omladine. S obzirom na negativan utjecaj fizičkog kažnjavanja djece i omladine uopće, a pogotovo surovog i grubog fizičkog kažnjavanja, može se analogno zaključiti da takav način kažnjavanja negativno djeluje na tu populaciju, gdje vrlo često izaziva teške frustracije i s njima izazvane obrambene mehanizme.

Rezultat spomenutog ispitivanja⁹ pokazuje npr. da postoje statistički

značajne razlike između nedelinkvenata i delinkvenata koji bježe od kuće (89% nedelinkvenata i 28% delinkvenata). Kao osnovni razlozi bježanja navode se različite varijable. Kod delinkvenata koji bježe 31% bježi zbog straha od roditelja da ne budu kažnjeni zbog grešaka koje su prethodno učinili, ali zbog istog razloga bježi od 10 ispitanika 4 nedelinkventa. Budući da znamo da se na bježanje, kao prividno jednostavan fenomen, vrlo lako i brzo nedovezuje niz drugih poremećaja u ponašanju (varanje, potkradanje, »šverc« u vozilima, prosjačenje, druženje sa sumnjivim osobama, prvo prostituiranje, potom krađa i niz drugih delikata), jasno je kakvo značenje može imati fizičko kažnjavanje roditelja u etiologiji poremećaja u ponašanju.

Takvi i drugi nepedagoški postupci roditelja smanjuju roditeljski autoritet i otežavaju proces identifikacije. Ispitivanje⁶ pokazuje da je kod te populacije u znatnoj mjeri poremećena identifikacija s roditeljima. Naše je ispitivanje pokazalo statistički značajne razlike između omladine bez poremećaja u ponašanju i eksperimentalne grupe u identifikaciji s ocem — na štetu očeva omladine s poremećajima u ponašanju ($x^2 = 7.6$, $ss = 1$, $q = 0,05$, $x^2q = 3.841$). S obzirom na poznatu znanstveno dokazanu činjenicu o važnosti obrazaca ponašanja za pozitivan razvoj, a posebno za socijalizaciju mlade ličnosti, mora nas i te kako zabrinuta podatak o velikom broju mladih koji odbacuju oca kao uzor. Uloga oca kao osobe koja pridonosi normalnom razvoju ličnosti prema nekim autorima je dvostruka, zaštitnička, jer štiti i brani porodicu, i psihološko-pedagoška jer svojim načinom života, pogledima, shvaćanjima i postupcima postaje uzor, pa čak i predmet identifikacije. Ako tako velikom broju naših ispitanika otac ne služi kao uzor, onda je to vjerojatno stoga što

ne obavlja svoju zaštitničku ulogu onako kako se to očekuje (poznato je da je u nesređenim porodicama upravo otac najčešće izvor njene nesređenosti) ili pak što svojim negativnim osobinama ličnosti, a pogotovo pogrešnim postupcima prema djeci, izaziva otpor i uopće negativne emocije u djetetu.

Isto je tako ovo ispitivanje⁶ pokazalo statistički značajne razlike u poziciji oca i majke. ($x^2 = 8.9$, $ss = 1$, $a = 0,05$, $x^2a = 3.841$). Takvi podaci, prema našem mišljenju, mogu se tumačiti različitim razlozima. Bolja pozicija majke, odnosno slabija pozicija oca, može se, prije svega, tumačiti činjenicom da u mnogim nepotpunim porodicama najveći broj djece ostaje uz majku, pa ona često preuzima ulogu i hranioca i zaštitnika i odgojitelja djece. Nadalje, u mnogim nesređenim porodicama otac je često izvor te nesređenosti (nebriga, alkoholizam i drugo), pa se kod djece javlja negativan stav prema ocu, a naklonost prema majci. Osim toga, za većinu djece uopće majka je bogat izvor emocionalne topline, pa se istim emocijama odgovara, a iz njih proizlazi i veća vjerojatnost građenja uzora.

Takvi rezultati mogu poslužiti kao osnova za različite mjere i zahvate kad se zbog djeteta društveno intervenira, jer posebno osvjetljava ulogu majke, čak u uvjetima više ili manje dezorganizirane porodice. Na temelju činjenice da je nešto otežan proces identifikacije i narušen autoritet roditelja, djelomično proizlazi, vjerojatno, i odgovor da djeca i omladina s poremećajima u ponašanju svega u 36,4% slučajeva smatraju da se u teškim životnim pitanjima mogu obratiti na svoje roditelje, a isto tako da je 45,6% ispitanika izjavilo kako se ne može pouzdati u većinu drugih ljudi, kao i to da najveći broj (50%) smatra da bi »stav odraslih prema omladini trebao biti bolji«, da 17,7%

smatra kako je taj stav »potpuno nepravedan i loš« 15,6% smatra da bi »trebao biti mnogo bolji«, a svega 15% izjavljuje »da je dobar i pravilan«. Zanimljivo je da s obzirom na povjerenje, a pogotovo ocjene stava odnosa prema omladini, nema statistički značajnih razlika između »normalne« i eksperimentalne grupe ($\chi^2 = 8.57$, $ss = 4$, $\alpha = 0,05$ $\chi^2\alpha = 9.488$), što je i opet vrlo signifikantno u prevenciji maloljetničke delinkvencije kad se ona zasniva na poboljšanju edukativne sposobnosti porodice.

c) Prisutnost socijalno-patoloških oblika ponašanja odraslih članova porodice

Poznato je da je za usvajanje etičkih normi važna moralna praksa koja se doživljava prije svega primjerima moralnog djelovanja. U poro-

Tablica broj 12

ASOCIJALNE POJAVE U OBITELJI DELINKVENTNE OMLADINE

	Aps.	%
Svega	682	100
Nema asocijalnih pojava	263	53,1
Alkoholizam	193	28,3
Prosjačenje	14	2,1
Prostitucija	9	1,3
Kriminal	18	2,6
Nepoznato	86	12,6

svega nešto više od polovice nema u obitelji asocijalnih pojava. Među asocijalnim pojavama dominira alkoholizam (8,3%), pa i sa stanovišta prevencije maloljetničke delinkvencije postoji golemo društveno opravdanje i obaveza da društvo organiziranim akcijom prevenira tu socijalno-patološku pojavu.

Kriminološka istraživanja upućuju na to da postoji visoka korelacija između kriminalnog ponašanja roditelja i kriminaliteta maloljetnika, što se ne smije simplificirano svoditi na neka genetička svojstva ličnosti, već prije svega na snažan negativan uvjecaj takvih roditelja i smanjene spo-

dičnom odgoju odlučujuću ulogu imaju roditelji, kao i takva organizacija porodičnog života u kojoj se zahtijeva i podupire moralno djelovanje djeteta.

Podaci iz porodične anamneze djece i omladine s poremećajima u ponašanju vrlo često govore o asocijalnom i antisocijalnom ponašanju roditelja, kao i drugih odraslih osoba (braće) u porodici. Nema dvojbe da roditelji alkoholičari, neradnici, makroi, prostitutke, skitnice itd., teško mogu pružiti adekvatan odgoj već i zbog toga što njihov primjer djeluje negativno — ili u pravcu neprihvatanja, ili uz emocionalna oštećenja, ili uz pozitivnu identifikaciju s tim negativnim primjerom, te on u tom slučaju djeluje kriminogeno, pa čak i kao svjestan zavodnik. Tablica 12 pokazuje da kod ispitivanog uzorka

sobnosti porodice s takvim pojavama da djeca na ispravan način socijaliziraju.

Iz tablice 13 proizlazi da je oko 1/4 ispitanika u porodici imala osobu koja je bila suđena na kaznu zatvora⁸. Boravak jednog roditelja u zatvoru višestruko se negativno odražava na porodične prilike i porodičnu atmosferu; ugrožena je ekonomska osnovica porodice, pogoršava se socijalni status porodice, narušavaju se odnosi među roditeljima, nedostaje jedan od (iako najčešće neprikladnih) odgojitelja, ruši se autoritet takvog roditelja, a osim toga osuda takve

Tablica broj 13

JE LI NETKO OD ČLANOVA OBITELJI BIO U ZATVORU		
	Aps.	%
Ukupno	661	100
Nije nitko iz obitelji bio u zatvoru	505	76,3
Bio netko od roditelja u zatvoru	93	14,1
Bio netko od drugih članova obitelji	48	7,3
Bez podataka	15	2,3

osobe često slijedi nakon relativno duljega kriminalnog ponašanja, koje je moglo djelovati i kao negativan primjer na djecu.

Rezultati analognog ispitivanja⁹ pokazuju da postoje u kriminalnom ponašanju statistički značajne razlike između delinkvenata i nedelinkvenata s time da se u porodicama maloljetnih delinkvenata javlja kriminali-

tet u 12% porodica, a kod nedelinkvenata samo u 6% porodica.

Ovdje su prikazana samo neka obilježja porodičnih prilika i porodičnih odnosa koja se vrlo često razmatraju prilikom ocjenjivanja porodice kao etiološkog činioca poremećaja u ponašanju djece i omladine, sa stajališta prevencije maloljetničke delinkvencije.

III. PRAVNE OSNOVE ODGOVORNOSTI RODITELJA I PREVENCIJA MALOLJETNIČKE DELINKVENCije

Relativno je rano uočena potreba za kreiranjem odgovarajućeg pravnog instrumentarija koji organima društva omogućuje intervenciju u porodičnom odgoju djece u slučajevima kad je njihov odgoj ugrožen, kad osobe dužne da ih odgojaju zanemaruju svoje obaveze, zapuštaju ih i zlostavljaju, pa kod djece dolazi do simptoma poremećaja i devijantnog ponašanja. Stoga ustavi i zakoni gotovo svih civilizacija naroda sadrže propise koji, s jedne strane, neglašavaju dužnost roditelja ili supstituta da, primjereno svojim prilikama, pruže djeci potreban odgoj, a, s druge strane, omogućuju shodnu intervenciju društva u porodični odgoj djece kad roditelji skrivljeno ili bez svoje krivnje ne ispunjavaju svoje dužnosti pa je odgoj njihove djece ugrožen.

Nisu, na žalost, tako rijetki slučajevi da treba djecu i omladinu za-

štititi upravo od onih osoba koje su po pravu i svom prirodnom položaju pozvane da ih zašтите, da se brinu za njihov odgoj, tj. od članova njihove najuže porodice.

Štetan utjecaj asocijalne porodice, grubih, bezdušnih, nesavjesnih ili poročnih roditelja na odgoj djece predstavlja danas već provjerenu tekovinu čitavog mnoštva raznovrsnih kriminoloških ispitivanja.

Ako je dijete žrtva zlostavljanja i zapuštanja, ono je uvijek nemoćna žrtva. Dijete se ne može braniti, najčešće nije kadro tražiti pomoć i potpuno je prepušteno na milost i nemilost bezdušnom, surovom i nemoralnom svijetu odraslih koji ga okružuje. Ta okolina, u kojoj je dijete rođeno, nanosi mu teške duševne i tjelesne patnje koje ostavljaju duboke, vrlo često nepopravljive i neizlječive tragove u obliku različitih oblika poremećaja u ponašanju. Zapušteno, fi-

zički ili psihički zlostavljano dijete nerijetko će se prije ili kasnije kao neurotska, asocijalna ili delinkventna osoba svjesno ili nesvjesno osvećivati društvu za nedostatnu zaštitu od uvreda, duševnih trauma i drugih oblika zlostavljanja i zapuštanja.

Utvrđeno je da je u 81,4% slučajeva uzrok smještaja djeteta u drugu porodicu ili dom potpuna nebriga za dijete, prostitucija, izdržavanje kazne roditelja, zlostavljanje djece, alkoholizam, besposličarenje, skitnja i kriminal roditelja. Od djece koja imaju samo majku u 61,3% slučajeva majke su se bavile prostitucijom. Manji je broj djece smješten jer ima samo oca, a oni su u većini slučajeva teški alkoholičari, nisu vodili brigu o djeci, bezrazložno i surovo su ih tekli, a novac stečen privremenim radom, mirovinom ili socijalnom pomoći gotovo su isključivo trošili na provod i piće. Pri obradi podataka utvrđeno je da se 27,5% roditelja smještene djece nije moglo pronaći. Ti roditelji često mijenjaju mjesto boravka, skiću se, ne rade, ne prijavljuju se ili se trenutano nalaze na izdržavanju kazne. U analizama i studijama centara za socijalni rad i drugih institucija i službe socijalne zaštite proizlazi da se čine ozbiljni naporu u pomaganju asocijalnoj porodici i pojedinim roditeljima. Poduzimaju se mjere za njihovo uklapanje u normalan život, liječi ih se od spolnih bolesti i alkoholizma, zapošljava i pomaže materijalno. Međutim, suradnja i odaziv roditelja je gotovo obeshrabrujuće malen. Roditelji su redovito indiferentni prema naporima službe socijalne zaštite. U gotovo 91% slučajeva s njima se nije moglo uspostaviti konstruktivnu suradnju. Za ilustraciju simptomatičan je podatak da 50,8% djece smještene u druge porodice i domove uopće ne poznaju roditelje, unatoč tome što služba socijalne zaštite čini napore i stimuliranju adekvatnog kontakta između roditelja i

smještene djece, jer to može pozitivno djelovati i na roditelje i na djecu.

U ustanovama i drugim porodicama grada Zagreba zatečeno je 573 djece iz 403 asocijalnih porodica. Analize su pokazale da je u pretežnoj većini razlog smještaja djece grubo zanemarivanje odgoja i skrbi roditelja i drugih osoba koje su bile dužne da se brinu za uzdržavanje ili odgoj te djece.

Utvrđeno je da na području grada Zagreba živi 2,2% odgojno ugrožene djece i omladine. Nemalo djece i omladine svrstano je u kategoriju odgojno-ugrožene upravo zbog toga što osobe koje su dužne da o njima vode brigu posve zanemaruju svoje dužnosti.

Nisu, međutim, rijetki slučajevi da dijete ili maloljetnik dugo godina podnosi teška zlostavljanja i poniženja da bi u jednom trenutku afekta i očaja iskoristio priliku i nasrnuo na svog zlostavljača, teško ga tjelesno povrijedi ili čak liši života. Tada slučaj pobuđuje veliku pažnju društva, ljudi se emotivno i afektivno opredjeljuju za i protiv maloljetnika koji je na tako drastičan način riješio problem u čijem mu rješavanju sve do tog trenutka gotovo nitko nije pomogao. Posljednjih godina bilo je pred višećima prvostepenih i drugostepenih sudova u SR Hrvatskoj više predmeta u kojima su maloljetne ili mlade punoljetne osobe bile suđene zbog krivičnog djela ubojstva ili teške tjelesne povrede jednog od roditelja. Tokom krivičnog postupka bile su utvrđene činjenice i okolnosti koje su nedvojbeno upućivale na zaključak da je roditelj, koji je bio lišen života, niz godina teško zlostavljao svoju porodicu, bezrazložno i surovo tukao djecu, ženu pred djecom silio na snošaj, ponižavao ih, tjerao iz kuće, lišavao ekonomskog minimuma itd. Redovito je riječ o osobama čije je ponašanje u porodici bilo poznato organima i službama koje su bile

dužne da poduzmu odgovarajuće mjere u smislu svojih zakonskih ovlaštenja za zaštitu djece i omladine. Te mjere nisu poduzimane, a niti je podnesena krivična prijava protiv roditelja zbog krivičnog djela zlostavljanja i zapuštanja maloljetnika. Tako je npr. Okružni sud u Zagrebu oslobodio optužbe mlt. K. D. starog 15 godina i 6 mjeseci koji je zajedno sa svojom 13-godišnjom sestrom sjekirom ubio oca dok je spavao. Tokom postupka utvrđeno je da je ubijeni niz godina teško zlostavljao svoje dvoje djece i njihovu majku, da je sjekirom već povrijedio dijete, da je djecu tako tukao da su po osam dana bolovala. Utvrđeno je da je ubijeni najčešće mučio porodicu glađu, zaradu koju je primao trošio na alkohol, a katkad je donosio hranu kući i na sadistički način im ju je uskraćivao. Godinama su djeca zajedno s majkom noću bježala pred surovim ocem i sklanjala se kod susjeda. Vještak psihijatar dao je mišljenje da je maloljetnik djelo počinio u patološkom afektu u koji je doveden dugogodišnjim teškim zlostavljanjem od svoga oca.

Pred Okružnim sudom u Zagrebu suđen je 19-godišnji mladić koji je pištoljem usmratio oca. Iz izvještaja organa starateljstva proizlazilo je da je maloljetnik bio dobrog ponašanja, školu završio s dobrim uspjehom, uglavnom se sam uzdržavao od svoje zarade u školskoj radionici i koliko je god mogao brinuo se o ostaloj braći. Otac je poznat kao nasilnik koji je niz godina teško zlostavljao ukućane, pogotovo djecu i ženu, prijetio se da će ih lišiti života, ženu više puta tako zlostavljao da je zbog potresa mozga i loma ruku bila upućena u bolnicu.

Pred Okružnim sudom u Zagrebu proglašen je krivim 19-godišnji mladić što je zajedno sa svojom majkom užetom udavio očuha dok je spavao. Tokom krivičnog postupka

utvrđeno je da je maloljetnik već zrana pokazivao simptome odgojno zapuštenog ponašanja zbog majke koja je bila alkoholičarka i bavila se prostitucijom te zanemarivala njegov odgoj, kao i zbog očuha koji je zlostavljao majku i njega, pijančevao i rasprodao gotovo svu njihovu inače oskudnu imovinu.

Prema analizi dvjesta slučajeva zlostavljanja i zapuštanja maloljetnika izvršene u Javnom tužilaštvu zaključeno je da u 80% slučajeva takvo stanje traje 7. do 12. godine. Redovito je riječ o osobama čije je ponašanje u porodici poznato organima i službama koje su bile dužne da poduzmu odgovarajuće mjere u smislu svojih zakonskih ovlaštenja za zaštitu djece i omladine. Prema jednodušnoj ocjeni javnih tužilaca u godišnjim izvještajima za 1974. godinu, služba socijalne zaštite nije dovoljno instruirana za veoma značajnu problematiku krivično-pravne zaštite djece i omladine, što je uz ostalo rezultat odsutnosti adekvatnog poticaja republičke stručne službe na tom značajnom sektoru dječje zaštite. U slučajevima kada su roditelji suđeni zbog delikta na štetu djeteta redovito ne nailazimo na podatke da su prije ili nakon toga bile poduzete odgovarajuće mjere u smislu Zakona o odnosima roditelja i djece ili Zakona o starateljstvu. Veoma je indikativan za takvo stanje slučaj koji je suđen pred Općinskim sudom u Zagrebu u lipnju 1971. godine. Riječ je o ocu koji je u razdoblju od deset godina, tj. od 1961. do studenog 1970. godine grubo zlostavljao petero maloljetne djece rođene u razdoblju od 1952. do 1967. godine, odajući se neradu i prekomjernom uživanju alkohola. On je sasvim zanemario svoju dužnost o odgoju i izdržavanju djece pa je cijeli teret uzdržavanja djece preuzela na sebe majka koja je invalid bez oka i zaposlena kao čistačica, često je surovo tukao ženu i djecu, tjerao ih

iz kuće danju i noću, od žene i starije kćeri otimao plaću, a od majke penziju, u kuću dovodio prijatelje u alkoholiziranom stanju i bludnično, djecu i ženu tjerao da po noći nabavljaju alkohol, smještavao svoje prijatelje u krevet dok su žena i djeca morala spavati na podu. Razumljivo je da su djeca u toj porodici bila preplašena, utučena, nedovoljno ishranjena i obučena, slabi učenici, a najstarija kći, ne nalazeći drugi izlaz, 1969. godine pokušala je izvršiti samoubojstvo bacajući se pod vlak i ostajući bez obje noge.

Nesumnjivo je da grubo zanemarivanje odgoja i zlostavljanje djeteta kroz dulje vremensko razdoblje ostavlja vrlo duboke, često, na žalost, neizbrisive tragove na maloljetnoj osobi.

Potencijalne žrtve zlostavljanja u porodici prema dosadašnjim analizama javnog tužilaštva najčešće su nezreljeno dijete, dijete koje je poteklo iz incestuozne veze, dijete koje jednog roditelja podsjeća na drugog roditelja koje taj mrzi ili prezire, dijete rođeno u teškim materijalnim ili stambenim prilikama, dijete rođeno unatoč naporima da se pobaci, dijete koje je plod nasilja, tjelesno ili psihički defektno dijete, vanbračno dijete i dijete iz prijašnjeg braka.

Dio se maloljetnika, s veoma teškim simptomima poremećenog i delinkventnog ponašanja, pogotovo kriminalni povratnici, nerijetko regrutira iz porodičnih sredina u kojima je od roditelja, staralaca ili drugih osoba, bio izložen grubim fizičkim inzultima, negativnom primjeru i teškim psihičkim traumama. Posljedice takvog ponašanja roditelja ne ograničavaju se samo na teške tjelesne i psihičke traume djece, već ostavljaju duboki i često doživotni trag na žrtvi jer pridonose socijalnoj nestabilnosti i neadaptibilnosti takvih, najčešće zastrašenih i dubokim osjećajem manje vrijednosti opterećenih

osoba. Takva će djeca nerijetko kasnije kao roditelji i sami biti skloni sličnom odnosu prema djeci koja će im kao roditelju, staratelju ili na drugi način biti povjerena na odgoj.

Moramo istaći da kompletna problematika krivično-pravne zaštite djece i omladine, pogotovo zaštite od zlostavljanja i grubog zanemarivanja odgoja od roditelja, dostiže razmjere koji već duže vremena iziskuju analitičku obradbu problema od nadležnih institucija što, nažalost, do danas nije učinjeno.

Razumljivo je da se, uz odgovarajuće socijalno-političke i kriminalno-profilaktične mjere usmjerene na prosvjeđivanje i pomoć porodici u odgoju djece, mora voditi briga i o mjerama intervencije u porodični odgoj, pa i o mjerama represije prema onim roditeljima i njihovim supstitutima koji tvrdokorno ustraju u svom stavu i ponašanju koje je štetno za odgoj i budući razvoj djeteta. Zlostavljanje i zapuštanje djeteta redovito je, naime, veoma pouzdan simptom poremećenog ili već uznapredovanog procesa dezintegracije jedne porodične sredine. Sasvim su iznimne situacije da zapuštenost djeteta nije praćena većom ili manjom zapuštenošću u porodici u najširem smislu te riječi. Redovito je riječ o jednom složenom i komplementarnom procesu. Stoga mjere koje se poduzimaju za rano otkrivanje i suzbijanje zlostavljanja i zapuštanja djece katkada istodobno predstavljaju pozitivan doprinos procesu konsolidacije i eventualnom ozdravljenju odnosa u porodici.

Odgovornost roditelja naglašena je već i u elaboratu odbora za organizacijsko-politička pitanja Saveznog izvršnog vijeća o kriminalitetu maloljetnika podnesenog Saveznoj skupštini u svibnju 1964. godine, gdje se ističe:

»Nesređeno stanje u porodici veoma je značajan faktor koji utječe na

odgojnu zapuštenost djece. Najveći broj maloljetnih delinkvenata ima oba roditelja, ali do njihove odgojne zapuštenosti dolazi najčešće zbog nebriga roditelja za njihov odgoj.«

Socijalno-zdravstveno vijeće Skupštine grada Zagreba, na inicijativu Okružnog javnog tužilaštva u Zagrebu, raspravljalo je o potrebi krivičnog progona nesavjesnih roditelja 21. X 1966. i prihvatilo ovaj zaključak: »Pojačanom aktivnošću u službi socijalne zaštite, u sistematskoj saradnji sa javnim tužilaštvom, sudovima i sekretarijatom unutrašnjih poslova otkrivati slučajeve i pokretati krivične postupke u smislu krivičnog djela zlostavljanja i zapuštanja maloljetnika iz čl. 196 Krivičnog zakonika protiv nemarnih i neodgovornih roditelja koji zanemaruju staranje o svojoj djeci«.

Pri svemu tome želimo posebno istaći da nipošto ne precjenjujemo značenje organizirane krivično-pravne zaštite omladine. Težište rada bi, prema našem uvjerenju i iskustvu, trebalo biti prije svega na prevenciji onih situacija koje uzrokuju asocijalno i kriminalno ponašanje na štetu djece i omladine, na akciji službe socijalne zaštite i drugih društvenih snaga. Krivično-pravnu intervenciju valjalo bi redovito iskorištavati tek kad prethodno poduzete profilaktične i preventivne mjere nisu dale očekivane rezultate.

Sve do sad izneseno upućuje na potrebu prije svega načelnog preispitivanja opsega i efikasnosti raspoloživoga pravnog i organizacijskog instrumentarija za pomoć i intervenciju društva u porodični odgoj djeteta. Mislimo da treba prije svega predvidjeti niz normi kojima se omogućuje da odgovarajući organ društva u interesu odgoja djeteta roditelju nalaže određene obaveze ili zabrane. Potrebno je također da nakon takvog naloga stoji manje ili više efikasna provjera ili eventualno čak i prisila.

Pri intervenciji u porodični odgoj djeteta trebalo bi predvidjeti mogućnost diferenciranijeg i postupnijeg zahvatanja nego što je to do sada slučaj u smislu čl. 18 — 20 Osnovnog zakona o odnosima roditelja i djece. Smatramo da bi u odgovarajućoj materiji budućeg zakona o porodici valjalo predvidjeti mjere kao što su:

— upozorenje na odgoj ovlaštenim osobama da dijete ispravno odgajaju i nadziru,

— naložiti im suradnju s određenim ustanovama, organima i službama,

— ukoriti osobe ovlaštene za odgoj djece,

— nametnuti takvim osobama određene dužnosti,

— djetetu dati određene obavezne upute i narediti mu određene dužnosti,

— narediti stalni nadzor nad odgojem djeteta.

Nikako ne bi trebalo smetnuti s uma da vrijednost određenih zakonodavnih rješenja, bez obzira za kakve se normativne oblike intervencije društva u porodični odgoj djeteta odlučili, ne ovise samo o stupnju njihove usklađenosti s naprednim idejama, već u znatnoj mjeri i o načinu i opsegu njihove praktične provedljivosti. Sasvim je sigurno da čak i optimalniji registar mjera i ovlaštenja za intervenciju u porodični odgoj neće dati očekivane rezultate u zaštiti djece i sprečavanju asocijalnog i delinkventnog ponašanja, ako istodobno ne raspolažemo i adekvatnim organizacijskim, procesnim i kadrovskim rješenjima. Jačanje osnovnih službi i ustanova socijalne zaštite i prosvjete uz obavezni multidisciplinarni pristup problematici uroditi će plodom.

Nije riječ, međutim, samo o odgovornosti porodice za odgoj djece, već i o adekvatnoj zaštiti porodice od ometanja u obavljanju svoje složene odgojne funkcije. Raspoloživi podaci o prilikama u kojima živi i odgaja se

dio omladine, koja manifestira poremećaje u ponašanju, upozorava na opasnost precjenjivanja mogućnosti, dometa i utjecaja roditelja na odgoj, naročito starije djece, odnosno maloljetnika. Nikako, naime, ne bi trebalo zatvarati oči pred činjenicom da je dijete od određene dobi sve intenzivnije izloženo raznovrsnim utjecajima i iskušenjima izvanporodične sredine. Radna grupa Republičkog sekretarijata za pravosuđe i opću upravu, koja ima zadatak da izradi Nacrt republičkog Krivičnog zakonika, upravo razmatra pitanje da li smo roditelje, staraoce, odgajatelje i druge osobe koje tereti porodično-pravna, moralna, pa i krivično-pravna obaveza savjesnog vršenja svojih odgojnih zadataka prema djeci, efikasno zaštitili makar od najgrubljih i najpogubnijih zadiranja i uplitanja nesavjesnih pojedinaca u odgajanje i nadziranje djece. Konkretno, kakvu zaštitu možemo pružiti roditelju koji uz odricanje i napore nastoji pozitivno usmjeriti odgoj djeteta, a ometaju ga druge, odrasle osobe koje očito pogubno djeluju na moral i odgoj djeteta, omogućavaju asocijalni način života, odvlačaju ga od škole i radnog mjesta, navode na opijanje, parazitiranje, nemoral i tako ga postepeno odalečuju od roditelja, škole,

rada i normalnog razvoja. Riječ je, po našem uvjerenju, nesumnjivo o grubom i s društvenog gledišta štetnom zadiranju u prava i dužnosti roditelja i drugih osoba ovlaštenih za odgoj djece od kojeg bi roditeljima, starateljima i odgajateljima trebalo pružiti adekvatnu krivično-pravnu zaštitu kakvu uostalom nalazimo i u nekim stranim krivičnim zakonima.

Spomenuta radna grupa razmatra i potrebu kreiranja posebnoga krivičnog djela kojem bi bila svrha da pruži krivično-pravnu zaštitu djelatnosti organa, ustanova i službi koje su dužne intervenirati u korist djeteta. Smatramo, naime, da je neréalno, a sa socijalno i kriminalno-političkog gledišta neefikasno snabdjeti jednu službu značajnim ovlaštenjima i dužnostima, zahtijevati i očekivati od nje da unatoč organizacijskim, kadrovskim i materijalnim teškoćama uspješno djeluje, statuirati i inzistirati na društvenoj i političkoj odgovornosti službi, ustanova i osoba za neizvršenje zadataka, a istodobno ih liširiti nužne krivično-pravne potpore i zaštite u odnosu prema osobama koje po svom načinu života i ponašanju očito nisu pristupačne samo uvjerenanjima.

VI. DRUŠTVENA POMOĆ PORODICI

Razmatranje porodice kao mogućeg faktora poremećaja u ponašanju djece i omladine, bez sumnje, potvrđuje tezu o porodici kao mjestu na kojem se usvajanjem vrijednosti, običaja i načina njenog života određuju temelji i okviri individualnog i društvenog života budućih generacija. Time se dokazuje jedna od funkcija porodice, njena odgojna funkcija, funkcija koja je od goleme društvene važnosti. Međutim, društveno značenje porodičnog odgoja istodobno sadrži

i odgovornost, obavezu i teret porodice i to bez obzira na činjenicu što je porodica samo jedan od faktora razvoja i odgoja mladog čovjeka. S obzirom na složene uvjete života suvremene porodice i velike potrebe društva u odgoju mlade generacije (potreba za velikim brojem obrazovanih ljudi, stručnjaka koji su i fizički, intelektualno i moralno spremni za sudjelovanje u modernom načinu proizvodnje i složenom društvenom životu) postavlja se pitanje moći

porodice za vršenje takve funkcije. Suvremena društvena situacija nužno nameće pitanje proporcija utjecaja porodice i društva na formiranje mladih generacija. Rješenjem tog pitanja ne samo da se rasvjetljavaju granice između odgojnih utjecaja porodice i društva nego se jasnije određuje odgovornost i obaveza kako porodice tako i društva, a time i izravno utječe na rezultate odgoja mladih. U današnjoj složenoj društvenoj situaciji, koja nužno zahvaća i porodicu, opravdano je očekivati da će porodica dobiti pomoć od društva za uspješnije obavljanje nekih zadataka u okviru svoje odgojne funkcije. Već i sam društveni tretman porodice predstavlja prilog pomoći porodici od strane društva u obavljanju te uloge. Dostojan društveni tretman porodice, a to znači idejno i pravno podizanje vrijednosti porodičnog života i porodičnih odnosa pomaže reproduciranju socijalnih vrijednosti u njoj samoj što predstavlja svojevrsan prilog uspješnom odgoju mladih. Složene odgojne zadatke, koji teže za razvojem kompletne ličnosti u koju će posebno biti transponirane socijalne vrijednosti današnjeg društva, moguće je ostvarati jedino pomoću različitih faktora (od roditelja, dječjih i školskih ustanova do sredstava javnog informiranja i djelovanja društveno-političkih organizacija), i to na sinhroniziran način. Istodobno, s obzirom na izloženost mladih utjecajima mnogih složenih problema suvremenog života i njihovu raznolikou preradbu u svijesti i doživljajima, intenzivnija društvena briga i stvaranje opće pogodne atmosfere predstavljali bi ne samo pomoć porodici već i osnovu prevencije poremećaja u ponašanju mladih. Stoga bi društvo trebalo pružiti porodici golemu pomoć u obliku preventivnog djelovanja socijalnih, pedagoških, medicinskih, pravnih i drugih ustanova i službi.

Društvena pomoć porodici u obavljanju njene odgojne funkcije može imati karakter preuzimanja pojedinih zadataka od porodice u svrhu lakšeg ostvarivanja drugih potreba i zadataka individualnog i porodičnog života, ili pak dopune njene odgojne djelatnosti raznovrsnim aktivnostima, koje mogu ponuditi različite društvene ustanove ili organizacije.

U čemu bi se sastojala pomoć društva porodici?

1. Širenje mreže predškolskih ustanova — jedan je od najneposrednijih oblika pomoći porodici. Pri tome potrebno je znati da se zadaci tih ustanova (bez obzira je li riječ o jaslicama, vrtićima ili dječjim domovima) ne mogu svesti isključivo na oterećenje, oslobođenje i zamjenu roditelja od jednog dijela njihovih roditeljskih dužnosti. Jednako važan zadatak tih ustanova jest i pružanje pomoći porodici u ostvarivanju složenih zadataka predškolskog odgoja te podizanje odgoja najmlađih na višu i suvremeniju razinu čime bi se što prije predškolski odgoj stvarno, a ne samo deklarativno, uključio u cjelokupni obrazovni i školski sistem. Kada se u današnjem našem složenom društvenom trenutku, s obzirom na vrlo malu obuhvaćenost predškolske djece i nstitucionaliziranim predškolskim odgojem, borimo za veći broj predškolskih ustanova, onda bi se, iako ponajprije rješavamo pitanje zaštite djece u vrijeme rada roditelja, paralelno trebali boriti za sve mogućnosti uspješnog odgoja (a ne samo zbrinjavanje) predškolske djece u tim ustanovama i to u skladu sa suvremenim dostignućima predškolske pedagogije. Posebnu pažnju trebalo bi posvetiti obuhvaćanju sistemom predškolskog odgoja one djece koja žive u manje povoljnim uvjetima. Tako bi se ostvarila ne samo pomoć roditeljima, koji imaju velikih teškoća u ostvarivanju svojih ro-

diteljskih dužnosti, već bi se znatno ublažavale posljedice nejednakog starta djece već u tim prvim godinama života s obzirom na različite ekonomske, socijalne i kulturne prilike porodice.

2. **Pomoć oko savladavanja složenih odgojno-obrazovnih zadataka škole** kao briga koju bi međusobno trebale dijeliti škola, porodica i društvo, predstavljala bi također direktnu pomoć porodici koja se vrlo često suočava s teškoćama, problemima i neuspjesima svoje djece, polaznika škole. Sazrelo je vrijeme za prekid sukoba na relaciji škola — porodica. Niti se sva odgovornost za školski neuspjeh i probleme školskog života može prebaciti na školu, a niti na porodicu. Ujedinjenim snagama, uz obilnu pomoć društva, bilo bi potrebno organizirati i provesti niz praktičnih rješenja koja bi trebala prevenirati ili ublažiti teškoće koje se javljaju u školskom životu mladih:

a) obuhvaćanjem sve predškolske djece bar minimalnim trajanjem organiziranoga predškolskog odgoja vršila bi se priprema budućih učenika za složene zadatke i stil života škole;

b) omasovljavanjem produženog boravka djece u školi, kojim se u zadatke škole uz nastavu uključuje i zbrinjavanje učenika, njihova prehrana, odmor, igra i učenje, pružila bi se velika pomoć porodici u obavljanju njene zaštitničke i odgojne funkcije, a time i izravno djeci u svladavanju složenih zadataka školskog života i rada;

c) postepenim uvođenjem cjelodnevnih nastave kojom bi se, raspoređivanjem nastave u dva bloka s prekidom za ručak i odmor, te uključivanjem učenja u proces nastave, olakšala situacija učenika u nastavi i pružila odgovarajuća pomoć kako djeci, polaznicima škole, tako i roditeljima;

d) uvođenjem posebno organiziranih oblika nastave za one učenike koji imaju teškoća u učenju ili drugih školskih problema (posebno formirana odjeljenja djece s teškoćama u učenju, posebno formirane grupe takve djece u okviru postojećih odjeljenja i drugi razni posebno organizirani oblici pomoći u učenju) također bi se pružila velika pomoć i djeci i roditeljima;

e) uvođenjem novih profila specijaliziranih kadrova u redovne osnovne škole (pedagog, psiholog, socijalni radnik, defektolog-logoped i defektolog-socijalni patolog) rješavali bi se specijalni problemi onih školskih poznanika koji imaju posebne teškoće u školskom životu;

f) čvrstom suradnjom sa školskom zdravstvenom službom (dispanzeri za djecu i omladinu, zavodi za mentalno zdravlje, psihijatrijske ambulante i dr.) vršilo bi se stalno praćenje, dobivao uvid u zdravstveno stanje učenika i tražila najpogodnija rješenja za pojedine slučajeve, a naročito slučajeve organske etiologije poremećaja u ponašanju i drugih oštećenja.

Angažman na uvođenju i provođenju tih proširenih zadataka škole zahtijeva materijalne, kadrovske i stručne uvjete koje bi trebalo rješavati zajedničkom akcijom društva, škole i porodice.

3. **Integriranje slobodnog vremena mladih u odgojno-obrazovnu politiku društva** kao cilj kojem teži pedagogija slobodnog vremena, realiziran u praksi (a ne samo deklarativan) bio bi, uz šire značenje koje ta akcija ima, snažno sredstvo pomoći koju porodica dobiva od društva u obavljanju odgojne funkcije. Slobodno vrijeme, kao sve prisutnija kategorija naše stvarnosti i sve značajniji segment ljudskog življenja, jednako se odnosi i na mladu generaciju, pa se stoga s tim problemom jednako susreću i škola i porodica, pa i dru-

štvo u cjelini. Slobodno vrijeme kao kategorija suvremenog društva može postati izvor osmišljavanja ljudskog života, niz prilika za razvoj stvaralačkih sposobnosti mladih i sredstvo bogatijega, vrednijega i humanijeg života. Istodobno, slobodno vrijeme mladih može postati prostor za djelovanje različitih negativnih snaga stranih našim odgojnim ciljevima i isključivog djelovanja potrošačke i zabavne industrije, pa i kriminogenih utjecaja. Roditelji se, ne tako rijetko, susreću s tim problemima, iako pedagozi misle da slobodno vrijeme kao nova dimenzija suvremene pedagoške stvarnosti, nosi u sebi značajan pedagoški potencijal koji bi trebalo iskoristiti. Postojeće stanje u ponudi sadržaja slobodnog vremena i njegove organiziranosti nikako nas ne može zadovoljiti. Najnovija ispitivanja Centra za vanškolski odgoj dokazuju da je samo 3% slobodnog vremena mladih organiziraju škole, društvene, političke i druge organizacije i ustanove, da se 50% slobodnog vremena sastoji u konzumiranju sadržaja masovne komunikacije (kao što su najčešće: nastupi zabavnih pjevača, stripovi, roto-romani, gramofonske ploče i dr.), a čak 20% slobodnog vremena prođe u besciljnim lutanjima. Sadržaji utrošenog slobodnog vremena vrlo su često hedonističkog i potrošačkog karaktera. Društvo bi, koje se zasada rijetko javlja kao organizator slobodnog vremena mladih, trebalo pomoću svojih nosilaca ponuditi razne sadržaje i organizacijske forme vrijedno utrošenoga slobodnog vremena mladih. Pri tome ponuda raznolikih sadržaja slobodnog vremena trebala bi se vršiti pod materijalnim uvjetima jednakim za sve (ili još bolje besplatno), čime bi se trebalo sprečavati neke danas prisutne forme provođenja slobodnog vremena u kojima se izražava socijalna diferencijacija među mladima. Isto tako organiziranom akcijom,

društvo bi onemogućilo djelovanje različitih privatnih lica i crkve kao nosilaca nekih inicijativa u iskorištavanju slobodnog vremena mladih.

Organizacijske forme i sadržaji slobodnog vremena mladih u našem društvu trebale bi biti:

a) dovoljan broj dobro izgrađenih dječjih igrališta koja zadovoljavaju osnovne građevinske, higijenske, pedagoške i estetske zahtjeve u svim dijelovima grada, a osobito u novim naseljima gdje je broj djece veći,

b) široka mreža različitih sportskih objekata (dvorana, igrališta, centara, terena) i sportskih društava čija bi osnovna namjena bila njegovanje masovnog sporta umjesto isključivo vrhunskoga i elitnoga,

c) dječji, pionirski i omladinski klubovi koji nude široke mogućnosti proširivanja znanja, zadovoljavanja kulturnih i društvenih potreba, te zabave i razonode,

d) knjižnice i čitaonice s bogatom ponudom i usmjeravanjem mladih u izboru literature,

e) kazališni život pristupačan mladima i repertoarom i cijenom,

f) dobre postavbe i organizirane ponude galerija, muzeja i izložbenih salona,

g) politehničke radionice i klubovi »Narodne tehnike« koji svojom ponudom materijala i stručnog vodstva zadovoljavaju tehničke interese mladih,

h) dobro organizirane ustanove za odmor i oporavak djece i omladine koje bi ih okupljale u vrijeme školskih praznika pod povoljnim materijalnim uvjetima za sve, a osobito one čiji roditelji imaju male prihode,

i) razni oblici povremenog okupljanja mladih (logorovanje, izleti, pohodi, radne akcije) sa sadržajima pogodnim za zdravstveno-fizički i društveno-moralni odgoj,

j) sredstva masovne komunikacije (štampa, film, radio, produkcija gramofonskih ploča, televizija i dr.), sa sadržajima u kojima bi bili i elementi usmjeravanja k odgojnim idealima našeg društva.

Nosioci i organizatori slobodnog vremena mladih trebale bi biti različite ustanove i organizacije kao što su:

- škola s aktivnostima izvannastavnog vremena,

- pionirska i omladinska organizacija,

- savez izviđača,

- društvo »Naša djeca«,

- društvo »Narodna tehnika«,

- Ferijalni savez,

- sportska društva i klubovi,

- kulturno-umjetnička društva,

- kulturno-umjetničke ustanove (kazališta, galerije, muzeji, izložbeni saloni),

- radnička i narodna sveučilišta,

- sredstva masovne komunikacije (radio, televizija, produkcija gramofonskih ploča, film, štampa),

- proizvođači, sredstava zabave i razonode (igračke, sportska oprema i dr.),

- društveno-političke organizacije (Savez komunista i Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije i dr.).

Da bi slobodno vrijeme postalo djelatnost socijalističkog odgoja, potrebno je ne samo donijeti upravljene, smišljene i sinhronizirane programe slobodnog vremena mladih, već utjecati i na odgovarajuću politiku financiranja u području neposredne dječje zaštite, obrazovanja, kulture i fizičke kulture.

4. Pedagoško prosvjećivanje roditelja predstavlja značajan oblik društvene pomoći roditeljima u obavljanju njihove odgojne funkcije. Složeni zadaci odgoja mladih danas zahtijevaju da se, uz svjesnu suradnju i aktivnu pomoć predškolskih ustanova i škola u pružanju pomoći roditeljima u odgoju njihove djece, osniva više

savjetovališta za roditelje, a isto tako da se obnovi djelovanje otprije poznatih »škola za roditelje«.

5. Intenzivna i široka aktivnost ustanova socijalne zaštite također može predstavljati veliku pomoć roditeljima sa stanovišta uspješnosti odgoja njihove djece. Služba socijalne zaštite trebala bi biti dovoljno kadrovski ekipirana kako bi zadovoljavala potrebe terena na kojem djeluje i pružala odgovarajuću pomoć u saniranju teških prilika života porodice i rješavanju odgojnih problema mladih u onim slučajevima kada roditelji nisu dorašli ili ne mogu obavljati svoju odgojnu funkciju. Služba socijalne zaštite morala bi biti dovoljno efikasna u detekciji prvih pojava poremećaja u ponašanju i dovoljno stručno sprema da pruži pomoć u rješavanju takvih slučajeva. Stručne službe bi se morale potpunije kadrovski ekipirati socijalnim radnicima i defektolozima struke socijalne patologije. S obzirom na proširenu djelatnost službi socijalne zaštite u vezi s pojačanim nadzorom i naknadnim staranjem nad djecom i omladinom s poremećajima u ponašanju, zahtjev za raznolikim profilom stručnjaka i njihovom većom brojčanom zastupljenošću, postoje imperativ današnje situacije. Kako je riječ o brizi za mlade, takva proširena djelatnost rada ustanova i službi socijalne zaštite, predstavljala bi aktivnu pomoć porodici od društva.

Ostvarimo li navedene oblike suradnje porodice, škole i društva, pomoći, ćemo porodici u svestranom iskorištavanju pozitivnih snaga mladih, osposobiti je za lakše suprotstavljanje negativnim utjecajima i osigurati bolje iskorištavanje svih sadržaja pomoći društva u obavljanju tako važne edukativne funkcije porodice, a time pridonijeti i prevenciji maloljetničke delinkvencije.

Popis izvora podataka:

¹ Statistički obrađeni rezultati na osnovi Anketnih listića sudske statistike Republičkog statističkog zavoda — Dokumentacija br. 165 o maloljetnim delinkventima, iz 1973. godine.

Uzorak obuhvaća 6.648 maloljetnika kojima su u razdoblju od 1962. do 1965. i 5.266 maloljetnika kojima su od 1969. do 1971. godine izrečene sankcije, kao i 4.960 maloljetnika kojima od 1969. do 1971. nisu izrečene sankcije, a protiv njih je podnesena krivična prijava.

Podatke su obradili studenti Odsjeka socijalne patologije Fakulteta za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu i prvi se puta obrađeni objavljuju.

² Podaci Ispitivanja maloljetničkog kriminaliteta na području nadležnosti Okružnog suda u Zagrebu. Uzorak iznosi 685 maloljetnika kojima su tokom 1972. godine izrečene sankcije. Ispitivanje su izvršili, pod rukovodstvom svojih nastavnika, studenti četvrte godine Odsjeka socijalne patologije Fakulteta za defektologiju u Zagrebu i rezultate djelomično iskoristili u okviru diplomskih radova 1974. i 1975. godine. Prvi se puta objavljuju.

³ Singer dr M.: Saborski materijal Komisije za izradbu porodičnog zakona.

⁴ Dobrenić T. — Poldrugac V.: Neki društveno-moralni stavovi omladine s poremećajima u ponašanju, Društvo defektologa Hrvatske i Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1974.

⁵ Prilog proučavanju preddelinkvencije i delinkvencije maloljetnika, Zagreb, 1972. Analitički prikaz porodičnih prilika djece i omladine koja su u razdoblju od 1957. do 1961. godine evidentirana u Savjetovalištu za odgoj djece i omladine i u Omladinskom prihvatilištu u Zagrebu.

⁶ Dobrenić T. — Kovačević V. — Momirović K. — Singer M.: Efikasnost metoda preodgoja u odgojnim zavodima i odgojno-popravnim domovima, Izvještaj o istoimenom istraživanju, Republički zavod za socijalni rad, Zagreb 1972.

⁷ Marković dr T.: Maloljetnička delinkvencija, skripta VDS, 1965.

⁸ Todorović dr A. i suradnici: Prestupništvo maloljetnika u industrijskim naseljima, Institut za kriminološka i kriminalistička istraživanja, Beograd, 1966.

⁹ Jašović Z.: Porodična atmosfera i kriminalitet maloljetnika, Etiologija maloljetničkog prestupništva, Osvrti 4, Savez društava defektologa Jugoslavije, Beograd, 1971.

¹⁰ Vodopivec K. i suradnici: Eksperiment u Logatcu, Savez društava defektologa Jugoslavije, Beograd, 1974.

¹¹ Plemenitaš J.: Ovisnost ponavljanja razreda o umnim sposobnostima učenika i obrazovnom nivou njihovih roditelja, Pedagogija, Beograd, 1974, 1—2.

THE FAMILY CIRCUMSTANCES OF DELINQUENT MINORS

Summary

In the interaction with other factors a family as a closer social environment factor has a significant educational function. Such its role is determined by: the implicit belonging of a child to a family, primarity of a family as a factor of education, lastingness of social childhood within a family life, emotional characteristics of family relations and effects of the series of influences arising from the functional and intentional nature of the family education.

The changes taking place in the educational function of a family do not mean dying out of that its role. A family remains further and forever a significant and specific factor of rearing young generation, regardless of the quality of the achieved results. There is no «crisis» of a family, but there arises a whole series of questions concerning the success, extent and possibilities of the family education of today.

Confronting of society with the problems of behaviour disorders of children and youth (including in that concept a closer definition of juvenile delinquency) as the undesirable social phenomena demands a range of social actions on overcoming them. Since the plan of prevention, among other, relates also to removing or limiting of the stimuli, situations or conditions which might have a threatening or negative effect, it is necessary in explaining the behaviour disorders etiology to consider in detail the position of a family. Within the multicausative concept of the etiology and genesis of the behaviour disorders of young persons, a family is considered as one of many factors the influence, significance and value of which in each particular case depends on a complex action of a series of endogenous and exogenous influences. In this paper are presented some characteristics of the current family circumstances and family relations:

1. the influence resulting from the materially-economic and social conditions in a family (economic situation, housing conditions, parents' employment, educational level of parents and a professional structure of minors' parents);

2. the influence resulting from the family structure;

3. the influence resulting from the family atmosphere (poor relations between parents, parents' inadequate attitude and treatment of children, the presence of socially-pathological forms of the behaviour of adult family members).

The analysis of the presented data indicates that some of the mentioned characteristics continue to take part as the factors in the genesis of children's and youth's behaviour disorders but some have changed the hitherto meaning in the interpretation of this phenomenon.

The existence of legal apparatus for intervention in the field of family education of children and youth in the cases when the persons responsible for their education fail to fulfil their duties, leading with that to the symptoms of disorders and deviation in a behaviour, entirely justifies itself considering the notable data of Public Prosecutions and County Courts. The mentioned data indicate that a number of the most severe cases of non-adjustment, educationally uncared-for and criminal behaviour of children and youth, and especially of recidivists and multirecidivists, recruit from such family environments that have neglected their educational duties or even exposed their children to the brutal physical insults, negative example and severe physical traumas. In the intervention in the family education there should be anticipated a possibility of more differentiated and progressive treatment than it is in the existing Basic Law on the Relations Between Parents and Children. The criminal-legal intervention should be used only in those cases when the previously undertaken profilactic and preventive measures have not given the expected results.

Considering the complex life conditions of a family of today and great demands of the society on education of young generation, arises the question of a family's ability to perform that complex pedagogical function.

The need for defining the boundaries between the responsibility of parents and of a society as a whole for the results achieved in education of the young is the consequence of a modern family's justified expectations regarding the help it ought to get from society. That help should consist in:

1. widening the net of pre-school institutions and their buiding into the entire educationally-teaching system;
2. helping a school in its complex educational and teaching tasks;
3. the integrity of the leisure time of the young into the educationally-teaching policy of the society by means of gathering children and youth in various facilities for play and entertainment organized by the society;
4. giving pedagogical instruction to parents;
5. the intensive and broad activity of the institutions and social welfare services, which should function effectively enough in detection of early manifestations of behaviour disorders, as well as in settling such cases.